

Mitt andre liv – notater fra arbeidet med bildeboken ‚Garmanns sommer‘

af STIAN HOLE

På nettstedet www.secondlife.com finnes en alternativ virkelighet der du kan logge deg på og bli en annen. Det er et fristed for å utforske og eksperimentere med identitet. Har kan du velge en ny personlighet, utseende og yrke og reise til eksotiske steder, eller starte opp virksomheten du har drømt om. Et helt nytt liksomfunn vokser fram i cyberspace – allerede over 9 millioner innbyggere da jeg sjekket i morges – med egne regler og normer og sin egen logikk. Tilværelsen i Secondlife har flere likhetstrekk med livet i den virkelige verdenen, nå vokser også de mørkere sidene av samfunnet parallelt med at nye innbyggere kommer til. Det er vel ikke annet å vente enn at vi går med gamle sko inn i framtiden. Heller ikke uventet har det dukket opp en motbevegelse: www.getafirstlife.com, men det er en annen historie.

Jeg lever mitt andre liv i bildebøkene. Her skaper jeg en verden i verden. Slik at jeg kan leve to liv parallelt. For det virkelige livet mitt aksellererer og nå går alt for fort, jeg henger nesten ikke med i svingene lenger. Det eneste jeg innser er at jo bedre jeg har det, desto mer gruer jeg meg til å dø. Den følelsen blir sterkere for hver dag. Så ved å jobbe med bildebokfortellingene i hodet kan jeg leve et liv til samtidig. Her kan jeg ta kontrollen og skru tempoet ned. Dessuten er jeg nysgjerrig på samspillet mellom de to „virkelighetene“: livet her ute i verden og den fiktive verdenen inni hodet mitt. Hva skjer når jeg flytter erfaringer, episoder og stemninger mellom de to stedene?

Sannhet og løgn er relative størrelser

Det er dette litt betente spørsmålet om samspillet mellom liv og diktning

© STIAN HOLE. FRA 'GARMANNS SOMMER' (2006)

som jeg må innom før jeg kan si det jeg har på hjertet om bildeboka. Egentlig har jeg aldri forstått hvorfor alle skal spørre om forfatteren skriver om seg selv. Men nå blir jeg spurt om det er jeg eller et av barna mine som er Garmann. Selvfølgelig er det ikke det. Og om det var det, ville det ha noen betydning? Jeg har ikke levd eller skrivd lenge nok til å gi et kontant svar når spørsmålet dukker opp. I stedet har jeg øvd meg på å trekke pusten dypt og lene meg til forfatteren Oddmund Hagens refleksjoner rundt temaet. Han skriver: „Forfatteren er to personer, den faktiske og den fiktive, og det er i samspillet mellom disse to personene at litteraturen oppstår. Dermed vil sannhet og diktning gli over i hverandre, ingen kan si hva som er sant, hva som er diktning, ikke en gang forfatteren, for stoffet er hentet fra ulike faser i livet, fra ulike miljø, fra ulike sinnstilstander og komprimert i en tekst som danner sitt eget rom der løgn og sannhet er relative størrelser.“¹ Harald Rosenløw Eeg sier noe av det samme med færre ord: „Jeg har kanskje dårlig hukommelse. Som gjør at jeg kan huske ting akkurat som jeg vil.“²

Å være i „den andre verdenen“, den inni hodet, er også en øvelse i å skjerpe sansene – noe som jeg håper å dra nytte av i begge tilværelsene. I arbeidet med bildebøkene forsøker jeg å trene opp en årvåkenhet for oftere å komme i sanseposisjon. Det er helt nødvendig. Jeg blir sløv av all velstanden her i utkanten av verden. Dessuten: for å kunne la seg overraske, må man være i stand til å få øye på det overraskende. For å kunne følge en tanke, en setning eller et bilde som passerer, må man være skjerpet, ellers ser man ikke retningen det tar. Det er som to fugler som jager hverandre. Jeg vil være den fuglen som jager bak. For å kunne sveve og for å kunne følge de brå kastene i glideflukten må jeg være så konsentrert og tilstede som et barn som leker.

Jeg har alltid misunt den skjønnlitterære forfatteren som helt ustraffet kan trekke fra og legge til, overdrive, vrenge, snu opp ned, og blande sannhet og løgn. De fleste mennesker gjør det i større og mindre grad hver dag – særlig politikere når det er valgkamp – men forfatteren bruker det som metode. Forfatteren forsøker å finne nye måter å si gamle ting på, eller å se det som alle ser, men som ingen legger merke til, og minner deg på det du vet fra før. Jeg tror det var Dostojevskij som hevdet at „for å gjøre sannheten mer sannsynlig, må man blande inn litt løgn“.

Det er forunderlig hvordan noe kan framstå i et nytt lys når du snur tingene på hodet. Faren min viste alltid det samme 8 mm filmklippet i barnebursdagene mine, fra „Tora, Tora, Tora“, en krigsfilm om japanernes angrep på Pearl Harbour. (Fatter ikke hva han tenkte på, filmen hadde 18-årsgrænse, vi kunne knapt vært halvparten så gamle). Da filmen var slutt, snudde han

spolene og kjørte filmen baklengs. Det er den historien jeg ser når jeg lukker øynene: Flammer som slukner, sjømenn som dukker opp fra vannet og lander trygt på dekk, torpedoer og bomber som suges inn i fly som rygger tilbake til flyplassen og lander trygt, kamikazepiloter som løsner pannebåndet og løper baklengs inn i forlegningene. Det er en vakker film.

Picassos oksehode

Noe kjent kan framstå som nytt hvis du tar det løs fra sine vante omgivelser. Bare prøv å finne en ny vei til jobben! Jeg tror forfatteren evner å sette sammen ulike elementer – ikke ulikt kreative menneske i andre

kunstarter – slik at summen blir mer enn de enkelte bestanddelene. Slik at $1+1=3$. Kanskje er det formelen for all kreativitet, visualisert i Picassos „oksehode“, satt sammen av et sykkelstyre og et -sete. Dette knepet bruker omslagsdesigneren ofte, og det er også noe som bildebokforfatteren og illustratøren vet å jage etter.

Sømløse montasjer

Illustrasjonene i *Garmanns sommer* er bygd opp som sømløse, digitale col-lager. Jeg streber etter en tydelig, men „drømmeaktig“ virkelighet. Et uttrykk i nærheten av det jeg ser når jeg lukker øynene. Det tok noen år å finne et egnet verktøy til å gjøre jobben. Jeg tror jeg har funnet det jeg leter etter i bilderedigeringsprogrammet Photoshop. Ansiktet til Garmann kan bestå av mer enn 30 forskjellige sømløse biter. Fordelen med dette digitale verktøyet er at alle elementene ligger i lag som enkelt kan redigeres, flyttes og skaleres. Teknikken er tidkrevende, men den gir uendelig stor frihet når bildene komponeres. Der den tradisjonelle illustratøren maler eller tegner opp et bilde etter en nøye uttenkt skisse, har jeg ingen plan i det jeg starter. Kanskje bare et spor eller en flik av noe som jeg tror kan brukes til noe. Jeg flytter på bitene og prøver ut flere varianter før jeg velger den endelig versjonen. Teknikken gjør også at jeg enkelt kan teste ut forskjellige fargevarianter og lyssettinger. Ofte handler det om å fjerne elementer og holde igjen, for det er lett å forelske seg i detaljer. Alle de små tingene skal ikke virke forstyrrende for hovedtonen i fortellingen. Det er en vanskelig balansegang, for jeg opplever at barn også kan ha glede av detaljer. Arbeidet med illustrasjonene er imidlertid svært lystbetont, jeg glemmer meg selv, merker ikke at timene flyr eller hva som skjer rundt meg mens jeg jobber. Forhåpentligvis smitter noe av denne destillerte gleden og konsentrasjonen over på papiret.

Samspeillet mellom tekst og illustrasjoner i bildeboka

Det finnes ingen oppskrift på hvordan samvirket mellom tekst og bilder bør skje i praksis, men noen mulige veier inn skal jeg allikevel forsøke å sette ord på. For meg foregår arbeidet og samspeillet mellom ord og bilder i bildeboka intuitivt. Jeg leter etter kontraster, motsetninger, retning og rytme. Siden jeg både skriver og illustrerer selv, så er jeg i den heldige posisjonen at jeg kan bearbeide og tilpasse tekst og bilder til hverandre. For det er viktig at bildene og teksten tilfører hverandre noe. Begge deler skal bidra til å drive fortellingen videre. Det oppleves sjeldent som vellykket hvis leseren fornemmer at bildene er lagt på til slutt i prosessen, som «dekor» til teksten. Bildeboka fungerer best når illustrasjonene går i dialog

PICASSOS „OKSEHODE“

med teksten og utvider den. Når man iscenesetter en tekst, kan man også la bildet gå i krig med teksten, utfordre den og danne en kontrast.

Jeg har som mål at illustrasjonen bør innføre minst et par nye momenter på hvert oppslag som ikke er omtalt i teksten. Men ofte er det fristende å ville si for mye. Det virker overflødig å skrive at Garmann er ensom dersom bildene formidler dette. På samme måte som mye kan leses mellom linjene i teksten, kan illustrasjonene også bære på små hemmeligheter og antydninger. Disse fortellingene i fortellingen, de små postkortene til deg fra meg, må selvsagt ikke skygge for teksten, men uten assosiasjonsskapende bilder blir bildeboka fattigere. Billedkunstneren Terje Risberg peker på bildets styrke når han sier: „Vi drømmer i bilder. Vi minnes i bilder. Det indre billedspråkets emosjonelle energi og gjennomlyste selvklarhet overrasker og forvirrer oss. Det tilhører en annen virkelighet enn det våkne intellektets rasjonelle alfabet [...] Billedkunstens språk er beslektet med de indre bildenes språk. Det kan også overraske og forvirre oss. Det er vårt eneste middel til å utsi slike ting som ikke kan utsies på noen annen måte.“³

Svein Nyhus har også gjort seg kloke refleksjoner rundt samspillet mellom tekst og bilder i bildeboka: „Ord og bilder er grunnleggende forskjellige som kommunikasjonsverktøy. Og de kan aldri uttrykke nøyaktig det samme: Ord formidler tanker og abstrakte begreper, mens bildene er konkrete og synlige. Det er for eksempel lett å skrive ‚mamma‘, men umulig å tegne det samme like entydig og på samme tid fylt av et uendelig innhold. Tilsvarende er det håpløst å beskrive en tilfeldig krusedull på et papir presist ved hjelp av ord.“⁴

Harmoni

En annen erfaren illustratør og bildebokforfatter, Rune Johan Andersson, nevnte en gang at han tenkte på arbeidet med bildeboka som en sang. Det synes jeg er en fin vei inn. Samspillet mellom ord og bilder i bildeboka har flere likhetstrekk med å lage sanglåter. I gode låter danner melodien og teksten en harmonisk helhet, og det oppleves som om de to delene tilfører hverandre noe vesentlig. Jeg vil tro at for en erfaren låtskriver kommer noen ganger teksten først, andre ganger kan et refreng eller et meloditema dukke opp, og at sangskriveren i etterkant tilpasser teksten til melodien. Når alt kommer til alt, handler det jo om å få språket og bildene i fortellingen til å „svinge“, og sammen danne en harmonisk helhet.

Allalderlitteratur

Voksne og barn stiller med ulik ballast når det kommer til egne erfaringer

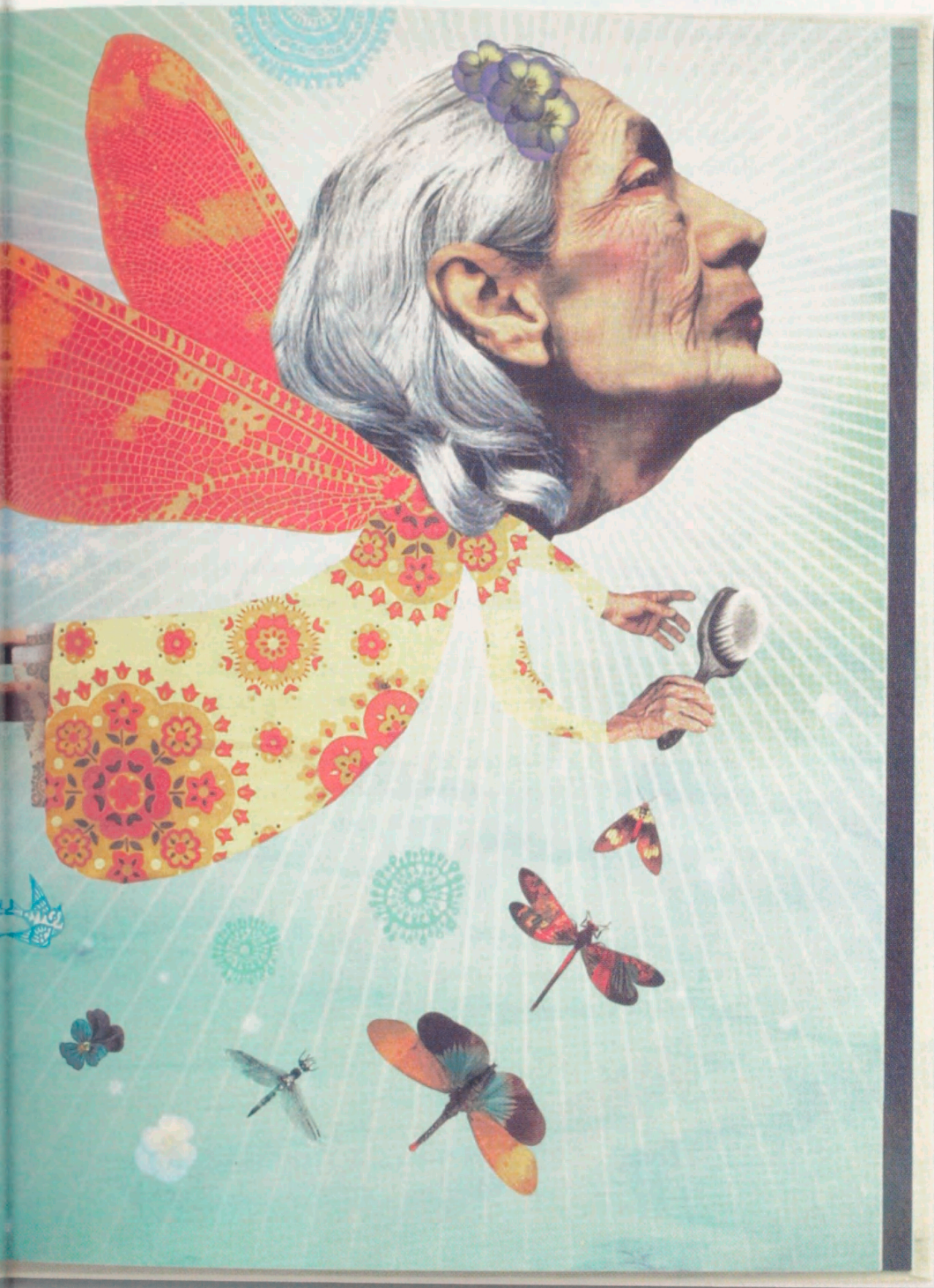
© STIAN HOLE. FRA «GAMMANS GATE» (2009)

som de leser inn i bildeboka. Barn har ikke så lang livserfaring, men barn jeg kjenner har heller ikke de samme „filtrene“ som mange voksne benytter seg av. Barn er med på leken, på godt og vondt. Mange barn har stor innlevelsesevne, en magisk fantasi og er gjerne åpne, direkte og rett fram i møtet med litteraturen. Det oppleves også befriende med barn, at de ikke er redd for det de ikke forstår.

Det synes opplagt for meg at bildeboka bør gi noe til både unge og voksne lesere, slik moderne bildebøker ofte gjør. Kanskje er det hva Gro Dahle referer til når hun sier at det går en trapp fra teksten i barneboka opp på loftet. Eller ned i kjelleren. Bildebokas fortrinn er jo nettopp at den ofte leses av barn og voksne sammen. En bildebokkritiker hevdet at hennes

Skal du dø snart?» spør Garmann. Tante Borghild ser opp på greinene på epletreet. «Ja, det er nok ikke så lenge til.» Hun retter på kjolen. «Da skal jeg ta på leppestift og pynte meg i penkjolen og reise over himmelen i Karlsvogna til jeg kommer til en stor port. Jeg skal gå gjennom porten og spasere inn i en hage som er like fin som denne, bare enda større!» «Gruer du deg?» Tante Borghild nikker sakte. Hun tar opp en børste fra veska og kjemmer det sølvgrå håret som skinner i sola. «Ja, Garmann, jeg gruer meg til å reise fra deg. Men det kan bli spennende med den store hagen.»

© STIAN HOLE, IBA «GARNANS SOMMER» (2006)

lakmustest på nye bildebøker var om barna hennes lo på de samme stedene som henne. Jeg har aldri forstått hvorfor barna skulle le på de samme stedene som henne.

Det finnes ingen fasit på hva som gjør en bildebok god. Det finnes så mange veier inn i en fortelling. Og ut igjen. Pedagogene kan analysere og dissekere hvert ord og bilde i bildeboka, men til syvende og sist handler ikke leserens opplevelse om analyse og logikk, like lite som jeg tror blomster liker botanikk. Til sist handler det om den umiddelbare gleden og opplevelsen der og da, det å leve seg inn i en annen verden. I et kort øyeblikk å møte det som ligger der i blindsonen i livene våre. Bildeboka gir oss muligheten til å la seg forføre og reise til et annet sted. I bildeboka finner du ditt Secondlife. For det er det beste med både å lage og lese bildebøker synes jeg: Du glemmer deg selv og tror du er en annen.

STIAN HOLE (f. 1969) er norsk bogdesigner og billedbogsforfatter. Han er utdannet med hovedfag i visuell kommunikasjon fra Statens Håndverks- og kunstindustriskole i Oslo. For „Garmanns sommer“ har han modtaget flere priser, bl.a. Bologna Ragazzi Award og Nordisk børnebogpris 2009. Bogen er udgivet i 12 lande og udkom i Danmark i 2008.

Noter

- 1 Forfatterens notater til Utmarkstrilogien. Udlånt af Samlaget.
- 2 Fra hjemmesiden til Harald Rosenløw Eeg: www2.aschehoug.no/lf/eeg
- 3 Kronikk i Aftenposten, *Billedkunsten blir borte*, 15. april 2007
- 4 Artikkel i Håndbok for barnebibliotekarbeid, 2003

Litteratur

- Stian Hole: *Garmanns sommer*. Cappelen Damm, Oslo 2006
(på dansk: *Garmanns sommer*. Branner og Korch, Frederiksberg 2008)
- Stian Hole: *Garmanns gate*. Cappelen Damm, Oslo 2008